

PISCI KAKVIH VIŠE NEMA

Bolanjo u Blanesu 1996–1999.

Monteroso je napisao da se latinoamerički pisac pre ili kasnije suočava sa tri moguće sudbine, a to su izgnanstvo, zatvor ili pogreb.

Bolanja sam upoznao pred kraj njegove „zatvorske“ faze, koju bismo preciznije mogli nazvati periodom anonimnosti, izolacije, zatvorenosti.

Upoznao sam ga 21. novembra 1996. u Blanesu, u baru *Novo*, lokalu koji je bio svojevrsna „katalonska farma“, jedno od onih mesta okupljanja karakterističnih po mlečnobelom i nezagađenom enterijeru; takva mesta su tobože besprekorna kada je reč o higijeni, a istovremeno istinski užasavajuća, naročito za osobe, poput mene u to doba, koje su volele turbobnu pomrčinu velikih noćnih barova.

Ušao sam u *Novo* sa Paulom iz Parme da popijemo sok, i samo što sam poručio piće ušao je Roberto Bolanjo. Ona je radila na Institutu u Blanesu i upravo beše pročitala *Udaljenu zvezdu* (novelu nedavno objavljenu u izdavačkoj kući „Anagrama“) i sećam se kao da je bilo juče kako je upitala Bolanja da li je to zaista on. Jeste, rekao joj je. A ja sam Vila-Matas, dodao je Bolanjo.

– Sveca mu njegovog! – začulo se ubrzo potom.

Taj izraz je upotrebio upravo Bolanjo, i imam utisak da je razgovor koji je usledio trajao koliko i „dugotrajan smeh svih ovih godina“, kako bi rekao Fogvil.

Sećam se da sam s Robertom uvek razgovarao kao da se poznajemo čitavog života. Živeo je sa suprugom Karolinom Lopes i njihovim sinom Lautarom u Ulici papagaja, *Carrer del Lloro* broj 17, a u istoj ulici, dve kuće dalje, imao je mali studio. Između se nalazila mesara koja mu je poslužila kao nadahnuće za nezaboravnu pesmu „Među muvama“: „Trojanski pesnici / nema više ničega / što bi moglo biti vaše / ni hramova ni vrtova / ni poezije / slobodni ste / veličanstveni trojanski pesnici.“

Nije imao telefon; njegov poštanski fah bio je 441 i tamo je primao sve vesti o pokrajinskim nagradama; poslednja je stigla iz San Sebastijana krajem 1996, a dobio ju je za priču „Sensini“, pravo remek-delo. Novčani iznos te nagrade bio je veoma skroman, ali Karolina i Roberto, koji su živeli od njene opštinske plate, primili su tu vest sa oduševljenjem koje je izgledalo kao da je reč o Nobelovoj, a ne o lokalnoj nagradi.

Moj ne baš rečit lični dnevnik – vođen prilično šturo, često samo sa elementarnim podacima, kratkim beleškama i komentarima – ispostavilo se da mi je bio od neprocenljive pomoći kada sam se prisećao nekih mesta u Blanesu koja smo najčešće posećivali tokom vrtoglavih godina koje su usledile: *Debra*, *Bacchio*, bar u Luci, bar u Kazinu, *Kiko*, *El Mexicano*, foaje bioskopa *Ample*, *Can Flores*, bar *Centro*, poslastičarnica *Planells*, *La Gran Muralla*, *Terrassans*, *L'Antic*. Odlazili smo jedan kod drugog u kućne posete, ali smo se viđali i u tim

lokalima koji su bili naš prostor za razgovore, rasprave, smeh, rečenice raspršene poput dima: „Pušiti poluzatvorenih očiju i recitovati stihove provansalskih pesnika / u samotnom pohodu do samih granica i povratku natrag / To može biti naš životni put, kao i more / ili kafane [...]“ (*Nepoznati univerzitet*).

Naslučujem, premda se to možda kosi sa opštim mišljenjem, da su boravak u Blanesu, šetnje po gorkom vremenu tišine, odabir takvog životnog puta – sa nedaćama, ali i morem i kafanama – savršeno odgovarali Bolanju. Ne, ne govorim to ironično. Samo razmišljam o priči o piscu iz provincije kojem je sve po meri osim izleta u Pariz jer, čim je tamo pomolio glavu, taj grad ga je progutao. Ne tvrdim da je upravo to Bolanjev slučaj, ali kada pomislim na njega, uvek se setim određenih perioda sreće pojedinih umetnika, slavni dana bez slave koje su proželi pre nego što su čuli priče o sitnim dušama iz književnog sveta, o zavistima, sujetama i tržištu: dana kada su ti umetnici bili tajanstveni i nedruštveni, i koliko god im nije bilo lako da se kreću između tolike usamljenosti i tuge, živeli su i disali punim plućima u ličnom svetom carstvu svoje umetnosti.

Slučaj Bolanjove izolacije tih godina u Blanesu podseća me na one knjige o kojima nam govori Elijas Kaneti u knjizi *Provincija u čoveku*, koje godinama čuvamo pokraj sebe čak i ako ih ne čitamo, knjige koje nosimo iz grada u grad, iz zemlje u zemlju, brižljivo upakovane, mada nemamo mnogo prostora, i eventualno ih prelistamo u trenutku kada ih izvadimo iz kofera; ipak, veoma pažljivo ih čuvamo da bismo pročitali makar jednu jedinu rečenicu. Potom, nakon nekoliko godina, dođe trenutak kada, nenadano, kao da nas na to tera neka viša sila, ne možemo ništa drugo da radimo do da uzmemo neku od tih knjiga i da je u dahu pročitamo, od korice do korice; i ta knjiga tada predstavlja za nas otkrovenje. U tom trenutku znamo zašto nam je bila toliko važna. Morala je dugo da bude pokraj nas; morala je da putuje; morala je da zauzme svoje mesto; morala je da nam bude teret, a sada je stigla do cilja svog putovanja; sada podiže koprenu; sada osvetljava sve te godine tokom kojih je nemo živela pokraj nas.

Baš kao i te knjige, ni Bolanjo sigurno ne bi mogao da kaže toliko toga da nije sve to vreme bio nem. „Pretpostavljamo da se tokom tog perioda akumulirala njegova silovita energija koja će početi da se širi od 1994. godine“, beleži Ignasio Ecevarija u tekstu „Ekstrateritorijalni Bolanjo“. Toj energiji koja se akumulirala trebalo bi verovatno dodati i sreću što je svakodnevno pisao, a istovremeno bio nepoznat pisac. Ponekad je vreme tišine raj za književnike.

Došao je sa Karolinom u Blanes leta 1985. da bi radio u maloj bižuterijskoj radnji koju je njegova majka otvorila u Ulici Kolom 28, i gde je usluživao mušterije, mahom turiste. Tokom prvih meseci ponašao se kao diskretni detektiv u potrazi za Pihoaparteom, čuvenim Marseovim likom koji je živio u Blanesu i vozio motor *Dukati*. „Kada mi je prodavnica ostavljala nešto slobodnog vremena, i kada bih se umorio od hodanja, ušao bih u neki blaneski bar da popijem pivo i razgovarao bih s ljudima; naravno, nisam našao Marseovu kuću, ali sam zato našao prijatelje“, sećao se u svom tekstu *Oda Blanesu*.

Ti prijatelji su bili ribolovci, konobari, mladi narkomani (svi osuđeni na smrt), čuvena škola života. Nema sumnje da je njegova etapa anonimnosti, izolacije, bila teška, ali mislim da je bila i sudbonosna, jer ako je činjenica da, na primer, niko iz sujetnog književnog sveta nije obraćao ni najmanju pažnju na njega, takođe je činjenica da mu je taj položaj velikog

nepoznatog pisca omogućio da se u potpunosti posveti pisanju. Štaviše, mislim da mu je intenzitet surovosti tih dana, tokom kojih je bio zaboravljen u svojoj veličini, zapravo pomogao da izgradi karakter, a pogotovo svoj moćni stil, ponekad sasvim logično prekoran. Često je teško pregurati samotne trenutke, to niko ne može da porekne, ali takođe se dešava da izolovan i trnovit život umetniku donesu ozbiljno životno iskustvo koje će mu kasnije biti podsticajno, i pri tom korisno, u trenutku kada ostavi za sobom mračan period prezira ili ravnodušnosti drugih i pojavi se pod punim dnevnim svetlom, na iznenađenje onih koji su ga do tada ignorisali... Pri tom se pojavi naoružan do zuba, spreman na sve, baždaren višegodišnjom osamom i srećom. Samuraj iz Blanesa. Podseća me na onog madridskog aforističara koji je napisao veliku istinu: „Karakter se formira nedeljom po podne.“

Upoznao sam Bolanja upravo kada je izlazio iz te faze beskrajnih nedelja tokom kojih je baždario svoj divlji duh, upoznao sam ga na kraju te čudesne godine kada su neki događaji njemu i njegovoj porodici donele veliki zaokret, jer je ta godina počela tako što je izdavačka kuća „Seiš Baral“ objavila njegov roman *Nacistička književnost u Americi*, a završila se tako što mu je „Anagrama“ objavila *Udaljenu zvezdu*.

Bolanjo je bio – to bi trebalo reći sa brazilskim akcentom – oduševljen. Nikada mu nije nedostajalo humora, a te godine pogotovo. Od onog dana u baru *Novo*, uz sve druge utiske, pamtim osećaj, ili predosećaj, nakon tog kratkog razgovora s njim, da se nalazim pred istinskim piscem, i da to čitalac smesta mora da sazna, bez odlaganja, jer se tako nešto ne događa često: „Poezija (prava poezija) jeste takva: donese nam predosećaj, nagovesti nam se u vazduhu, kao zemljotres koji, kako kažu, predosete neke životinje, naročito nadarene upravo za to“; osećaj da se nalazim pred Čileancem koji ne liči na Čileanca, ali zato odiše romantičarskom idejom za kojom sam u stvarnom životu tragao decenijama, svojom predstavom kako pisac treba da izgleda. Nedavno je Gonsalo Majer spomenuo jedan esej Fabijana Kasasa u kome ovaj, sećajući se Bolanja, govori o tome koliko danas nedostaju „pisci kakvih više nema, svi ti tipovi koji su, poput Kortasara, bili mnogo više od pukih pisaca, jer su bili i učitelji, životni uzori, moćni svetionici na koje su se on i njegovi prijatelji ugledali“.

Meni Kortasar nikada nije izgledao kao svetionik, ali shvatam o čemu govori Kasas. Zapravo, mislim da sada neću pogrešiti ako kažem da sam tog dana, u baru *Novo*, u Bolanju istog trenutka video, zapravo prepoznao, mahnitog pustinjaka, ili, bolje rečeno, „pisca kakvih više nema“, ličnost kakvu sam smatrao da se više nigde ne može pronaći jer pripada svetu koji sam nakratko spoznao u mladosti, ali koji je zauvek nestao; takvi pisci nikada ne zaboravljaju da je književnost, povrh svega, opasno zanimanje; oni ne samo što su hrabri i ni na tren ne podležu sveopštim banalnostima, već su i snažne, autentične ličnosti koje potpuno prirodno objedinjuju život i književnost; neverovatne jedinke koje su preživele istrebljenje; pisci puni iznenađenja koji ponosno pripadaju kasti ljudi božjeg dara, opsesivnih, maničkih, iščašenih u pozitivnom smislu: svojeglavih, veoma svojeglavih, koji znaju da je sve lažno i da, osim toga, svemu, ama baš svemu dođe kraj (mislim da čovek, kada se nađe u situaciji da meri dimenzije prividnog kraja svega, tada, jedino tada, može da mu pritekne u pomoć njegova svojeglavost, može da ga pogura da hoda ukруг po svojoj ćeliji kako ne bi propustio taj jedini i najmanji trenutak – jer takav trenutak postoji – koji može da ga spase); takvi ljudi su zapravo očajniji od čuvene revolucije, što ih u neku ruku pretvara u posledne naslednike nekadašnjih beznadežnih mizantropa.

Ti beznadežni tipovi živeli su u vreme kada su pisci bili poput bogova, živeli su na planinama, poput očajnih pustinjaka ili mahnitih aristokrata; pisali su tih dana sa jednim ciljem da stupe u kontakt s pokojnicima i nikada nisu čuli za tržište, bili su tajanstveni i usamljeni, i udisali su vazduh svetog carstva književnosti. Dakako, „pisci kakvih više nema“ zapravo su naslednici tih drevnih zagonetnih i očajnih mizantropa pustinjaka; oni liče na mrgodne grdosije iz sumnjivih ulica i naravno – ovo govorim kako bih ubacio notu humora, s obzirom na mnogo smeha koji smo delili svih tih godina – nemaju nikakve veze, na primer, sa korektnim sivim piscima koji su se u jednom trenutku namnožili u takozvanu „novu špansku prozu“; „pisci kakvih više nema“ tragaju za sasvim osobenim načinom izražavanja, ne oglušujući se o mogućnost da u tom *načinu* i dalje – nakon kraja velike stare proze i nakon gotovo konačne smrti književnosti – počiva put, možda poslednji koji treba da pređu. Ili ne? Ili ih više nema? Mislite li da ih više nema? U tom slučaju, podsetiću vas na jedan red – samo jedan red, ali kakav red – iz priče „Telefonski pozivi“: „B takođe misli da iz te uličice nema izlaza.“

Kada sam upoznao Bolanja – ovde dodajem podatak da sam 1996, u književnom smislu, već godinama bio dezorijentisan – imao sam osećaj kao da sam se vratio u prošlost i setio se da život i književnost, koliko god to korektni sivi pisci sa osmehom opovrgavali, savršeno mogu da idu zajedno, baš kao što sam jednom prilikom predosetio, onih godina kada sam počinjao da pišem, da nije nikakav greh niti greška mešati život i književnost, da oni štaviše sasvim lepo i zadržavajuće prirodno mogu da se udruže.

Nalazio sam se ponekad poslepodne sa Bolanjom i dok bismo se šetali pored mora zapitao bih se da li taj moj prijatelj zaista nosi književnost u krvi. Čak i danas njegova čuvena izjava s početka karijere pomaže mi da se izborim sa svojim divljim duhom: „Književnost veoma liči na borbu samuraja, ali u ovom slučaju samuraj se ne bori protiv drugog samuraja: bori se protiv čudovišta. I pri tom zna da će biti poražen. Imati hrabrosti, unapred znati da ćeš biti poražen, a otići u borbu: to je književnost.“

Takvu rogobatnu, ali i dirljivu tvrdnju nikada ne bi mogao da izgovori pisac koji nema veoma divlju, veoma strastvenu zamisao o književnosti. Zamisao koja, kako je jednom prilikom rekao Rodrigo Fresan, gotovo istog trena poprima izvesnu romantičarsku teoriju o tome da su pesnička delatnost i njena praksa ostvarive utopije... Zapravo, biti pokraj Bolanja na terasi bara koji gleda u more bilo je kao sedeti s „pisцем kakvih više nema“, pesnikom, i živeti tu moguću utopiju.

Gledam, čitam, prelistavam svoj lični dnevnik. Juče sam uvideo koliko je bilo dobro što sam tih dana beležio toliko privatnih detalja, toliko stvari koje bih zaboravio da ih nisam zapisivao još od 1985. Kada sam potražio šta sam zabeležio oko 21. novembra 1996, otkrio sam ovu šturu, ali veoma ekspresivnu odnosno ubedljivu reč: „Bolanjo.“

Takođe sam video, prelistavajući svoje beleške, da sam četiri dana nakon susreta u *Novom*, 25. novembra, otišao u Barselonu, u hotel *Condes de Barcelona*, na konferenciju za štampu povodom promocije *Udaljene zvezde*. Izenadio me je taj podatak jer se nisam sećao da je događaj u *Novom* 21. bio vremenski tako blizu konferencije za štampu 25. Između raznih drugih stvari, sećam se da prilikom tog okupljanja novinara, dok je Eralde predstavljao svog novog autora, nisam mogao da odvojim pogled od Foknerovog citata kojim je počinjala ta Bolanjova novela: „Koja to zvezda pada a da je niko ne vidi?“

Bio je to kraj pomenute 1996. godine u kojoj su Bolanja napokon videli, gledali, otkrili. A taj citat je, između ostalog, upravo nudio mogućnost da bude čitan u tom pravcu. Gledao sam u Bolanja i, u nekakvoj nemoj igri, iznova sam se uveravao u to da u *Udaljenoj zvezdi* nema ničeg potmulo zlokobnog, nalik tipu za koga je narator novele govorio da izgleda kao veoma grub čovek, kakvi mogu biti samo Latinoamerikanci kada pređu četrdesetu. I dodavao: „Njihova grubost bila je sasvim drugačija od grubosti Evropljana i Amerikanaca. Bila je to turobna i nepopravljiva grubost.“

Bolanjova eventualna grubost, tog dana na konferenciji za štampu, nije bila odviše turobna, štaviše, nudila je izvestan ugao gledanja koji se čak mogao činiti veselim. Možda stoga što je za njega sve to bilo novo, možda stoga što je sve iznenada postalo zabavnije i opasnije nego pre, i mašina anonimnosti, sa svom svojom energijom akumuliranom tokom dugih mahnitih dana, najednom je počela da se kreće; otuda ne čudi što je on tamo ispoljio blagu euforiju: „Dakle, šta znači pisati kvalitetno? Pa to što je oduvek značilo: da čovek zna kako da pomoli glavu u pomrčinu, da zna da skoči u prazan prostor, da zna da je književnost u osnovi opasan poziv.“

Oko četrdesetog minuta, kada je atmosfera napokon bila opuštena, dotaklo ga je pitanje o skromnom savremenom Čileu i odjednom je u zanosu započeo dugačak monolog, potpuno fascinantno, nevezan za vreme i prostor, monolog o disciplini, o britanskoj vojnoj čvrstini čileanske vojske. Mislim da je Bolanjo, od tog četrdesetog minuta, zaustavio vreme. Sećam se da sam u jednom trenutku zažmurio i, začudo, osetio kako njegove reči zvuče gotovo vojnički, kao da imaju dvostruko veću težinu. Danas ne odbacujem mogućnost da je neumoljiva anonimna mašina, koja se baždarila u Blanesu u vreme tišine, zaista proizvođila dvostruko teže reči.

Sećam se da je, dok je govorio i govorio, postajala očigledna jedna neverovatna stvar: bio je pisac bez tikova profesionalnih pisaca. To je bilo uočljivo naročito u tim poslednjim večnim trenucima konferencije za štampu, kada je pred nama nenadano ispoljio svoju beskrajnu narativnu velikodušnost, istinski izliv strasti prema onome o čemu je pričao. Novinari su izgledali kao hipnotisani ribolovci za stolovima blaneskih barova, i na trenutak se činilo da je on tamo, u *Condes de Barcelona*, počeo da piše neki novi roman, kao da ga neposredno ispisuje u sam život, roman koji kao da je nicao pravo iz poslednjih stranica *Udaljene zvezde*. Zapravo – mada ja to tada još uvek nisam znao – tamo se dešavalo isto što se zbivalo i u *Udaljenoj zvezdi*, jer je ona nastala iz poslednjih stranica *Nacističke književnosti u Americi...*

Kod Bolanja je uvek bilo tako, od jedne knjige je nastajala druga, sve je na neki način bilo povezano. Štaviše, *Udaljena zvezda* je stvorena upravo u trenutku kada je Eralde, u svojoj kancelariji u „Anagrami“, pitao Bolanja da li ima neki neobjavljen roman, nešto što je nedavno napisao i što bi moglo da se objavi. Taj roman nije postojao, ali Bolanjo je rekao da jeste i za tri nedelje – u rekordnom roku – napisao ga je pozajmivši – da bi dobio u vremenu, ali i stoga što je njegovo delo uvek napredovalo kroz takva premeštanja iz jednog romana u drugi – značajan broj reči iz *Nacističke književnosti u Americi*. Između završetka tog romana („Čuvaj se, Bolanjo, rekao je na kraju i otišao“) i završetka *Udaljene zvezde* („Čuvajte se, prijatelju moj, rekao je na kraju i otišao“) mislim da ću uvek biti za ono „Čuvaj se, Bolanjo“. Ali, naravno, reč je o anegdoti. Mnogo su drugačiji bili dani nakon predaje tog rukopisa „Anagrami“, jer je Bolanjo prolazio kroz teške i, istovremeno, radosne trenutke (osećao je

zadovoljstvo zbog tog mogućeg udarca sudbinske sreće koja ga je naizgled zadesila) u kojima se neodređen strah mešao sa nervoznim kikutom, kao da ga je istovremeno plašilo i zabavljalo to što bi u izdavačkoj kući mogli da otkriju da je u jednom delu teksta kopirao sam sebe.

Nakon *Udaljene zvezde* usledila je etapa u kojoj je sve pošlo svojim tokom, intenzivno i u rekordnom vremenu. Toliko brzo da ga ponekad zamišljam kao protagonistu filma *O pro-lasku nekoliko osoba kroz prilično kratku jedinicu vremena* Gija Debora.

„Za Paulu, s ljubavlju i poštovanjem, od njenog prijatelja u rekordnom vremenu. Roberto. Blanes, mart '97“, napisao je na primerku *Staze slonova*, knjige objavljene 1994. zahvaljujući gradskoj kući u Toledu. Na zadnjoj korici tog primerka privlači mi pažnju to što je knjiga napisana takoreći neposredno pre nego što je došlo do velikog zaokreta u njegovom životu kao pisca, ali ta korica ne samo što nije mogla to da najavi već je i obeshrabrivala čitaoce, jer je kratka biografija pisca koja se na njoj nalazila mogla samo da ih odvrati od knjige, kao da je u desetom redu pretposlednjeg kruga pakla: „Roberto Bolanjo rođen je u Santjago de Čileu 1953. godine. Bavi se književnom kritikom i prevođenjem. Uređivao je časopis *Berthe Trepas*. Njegove pesme nalaze se u raznim antologijama savremene čileanske poezije. Objavio je tri pesničke zbirke: *Reinventar el amor*, Radionica Martin Peskador, Meksiko 1976. *Muchachos Desnudos bajo el Arcoiris del Fuego*, Extemporáneos, Meksiko, 1979 [...]“.

Od kraja te 1996, mnoge Bolanjove kretnje kao da su imale pečat rekordnog vremena i bile ovisne od vrtoglavice. Vraćam se svom ličnom dnevniku i tamo pronalazim zabeležena svoja putovanja u Blanes 1997. i 1998, prvo da bih se video s Paulom, a potom, kada je ona prestala da radi na tamošnjem institutu, ali je zadržala kuću sa terasom s pogledom na more, odlazili smo zajedno u Blanes da bismo se našli sa Karolinom i Robertom i večerali zajedno, tokom dugog perioda naše čudne fiksacije jednim groznim kineskim restoranom koji smo obožavali. Kako su meseci prolazili, postajao nam je ritual da odem na čitav dan ili nedelju u Blanes, pa čak i da odemo po Lautara u školu, ili da ugostimo njihovog velikog porodičnog prijatelja A. G. Portu, sa kojim bismo razglabali o najsloženijim metafizičkim temama, a kada padne noć završavali u lučkim barovima. Đordi Ljovet, Pons Pućdevalj, Gonsalo Eralde i Luisa Kasas, Havijer Serkas s porodicom, Žoan de Sagara i Marija Hesus de Elda, Karles Vilćes, Đina i Peter, i drugi, prošli su kroz Blanes tokom prvih meseci 1997. i moj dnevnik ih je, naravno, registrovao. Kretanja, zabave, imena, činjenice, sve je pribeleženo, čak i ona smešna rečenica Vilema Voka izgovorena jednog podneva u Kasinu, kada je rekao da je Bolanjo pao u naručje aveti Čovečanstva... Šta je hteo time da kaže? Ma, dobro, to sada više nije važno. Možda je imao pravo. Uostalom, Čovečanstvo je tih dana putovalo vozom u Blanes.

Dana 22. juna 1997. Havijer Serkas je u Hironi, u *Knjižari 22*, predstavljao knjigu *Udaljena zvezda*, i žurka nakon večere, u neku ruku egzistencijalistička – gotovo u maniru nekog Antoninijevog filma – u kući Pepe Balsać i Anđela Đovea, trajala je dokasno. A posle svega, vratili smo se kolima u Blanes, veoma razdragano i nevoljno.

Dana 29. septembra Roberto i Karolina su došli u Barselonu i odseli u stanu u Ulici *Travesía del Mal* broj 80, odakle su imali pogled na svežanj pisama koja mi je svakodnevno, već dve godine, svakog popodneva bez izuzetka, slala jedna nepoznata obožavateljka, čiji stil mi je već postao poznat: uvek je pisala na isti način, jer je počinjala tekst umirujućom, sveča-

nom naracijom, da bi potom gubila kontrolu nad rečima i iskačući iz okvira lepog vaspitanja ulazila u narativni haos koji je podrivao početnu korektnost (ta struktura me je, doduše, podsećala na *Knjigu*, izvanredan roman Hosea Luisa Peišota). Bolanjo je nasumice odabrao jedno od tih pisama i naglas ga pročitao, da bi potom izjavio, na opšte zaprepašćenje, da je reč o vrlo dobro napisanom tekstu. Najbolji u toj izjavi bili su razlozi koje je našao da je opravda, gotovo uverljivi razlozi koji su svedočili da je on kao čitalac u svakom štitu, koliko god čudno izgledalo, umeo da prepozna makar mali motiv, da nađe njegovu dobru stranu.

Sat vremena kasnije otišli smo iz našeg stana u pasaž koji se nalazio pored knjižare *La Central*, gde je tada veoma mlada i nepoznata Alisija Framis, koja je u to doba živela u Amsterdamu i otuda joj je bila nepoznata bura koju smo nameravali da podignemo oko njenog dela – inače, u neko drugo vreme i ona je živela u *Travesía del Mal*, kao jedina meni poznata umetnica u toj zastrašujućoj aveniji – izložila je u podrumu jednog umetničkog salona koji niko nije posećivao džinovsku dasku koju je naslovila, u čast jedne od mojih knjiga, *Kuća za sva vremena*. Daska je bila išpartana horizontalnim belim i crnim prugama, a na crnima je bilo ispisano beskrajno mnogo reči.

Proveli smo dosta vremena u tom podrumu jer je Roberto rekao da je zadivljen time što je video. Bez sumnje, video je više nego mi. „Izvanredno je“, sećam se da je ponovio nekoliko puta, i doprineo da i ja vidim tu „kuću za sva vremena“ drugim očima i da počnem da zamišljam tolike razloge iz kojih je to delo bilo genijalno da bih sada imao više nego dovoljno motiva da istaknem njegovu vrednost.

Dana 18. decembra, u knjižari *Happy Books*, održana je konferencija za štampu povodom *Telefonskih poziva*, a uveče je Ećevarija predstavio tu knjigu u sedištu ICCI. Sećanja su mi maglovita. Osim kada je u pitanju knjiga. Među pričama se nalazi i „Doana Silvestri“, posvećena Pauli, i priča „Enrike Martin“, posvećena meni, možda upravo zato što se zovem Enrike, isto kao i njen protagonista, mada mislim da ni po čemu ne ličim na tog pesnika, obožavatelja Migela Ernandesesa i Leona Felipea. „Sensini“, nesumnjivo najbolja priča u knjizi, nikome nije bila posvećena, ali je bila namenjena velikom Antoniju Di Benedetu, koji je u poslednjoj, usamljenoj životnoj fazi poput senke učestvovao na pokrajinskim književnim konkursima.

Priča „Enrike Martin“ nije jedna od najboljih, ali celokupna knjiga je moćna, i predstavlja, između svega ostalog, zanimljivu i složenu analizu – rekao bih, dijalog sa *Divljim detektivima*, koji će tek kasnije doći – tenzije koju doživljava svaki savremeni pisac, razapet između tržišta, posvećenosti i otpora. Kao što će Andrea Kobas i Veronika Gariboto pokazati u svom eseju *Nadgrobni spomenik u pustinji*, Bolanjo je u toj knjizi ponudio komentar na tri ustajale, minorne mogućnosti koje su se nudile svakom savremenom piscu: podvrgnuti se zakonima tržišta (ona gomila korektnih sivih pisaca); sasvim se izdvojiti, nastaviti sa pisanjem ispod zemlje i ostati nepoznat, poput Enrikea Martina; ili, poput Sensinija ili samog naratora u toj priči, odnosno Belana u „Enrikeu Martinu“, ući u izdavačku industriju, ali ne prihvatiti sva njihova pravila, flertovati s njima i razarati neki od njihovih kodova (Belano u *Divljim detektivima* koji ismeva tolike madridske face na sajmu knjiga, na primer).

Govorili smo o tri izlaza, o tri moguća puta koja su se otvarala/koja se otvaraju za svakog savremenog pisca. Ali u „Telefonskim pozivima“, priči po kojoj je knjiga dobila ime, pojavljuje se i četvrti put, nova zastašujuća istina koju nam pisac sasipa u lice: „B takođe misli da iz te uličice nema izlaza.“

Da li ga je bilo pre 1996? Dve godine kasnije više nije bilo nikakvog izlaza, u to bih gotovo mogao da se zakunem. Ponekad pomislim da se sva glavna Bolanjava dela, napisana u rekordnom roku sve do njegove smrti 2003, odigravaju u najopasnijoj uličici, onoj koju sam već pominjao: u mračnom i opasnom prolazu, bez rajske svetlosti i bilo kakvog izlaza za one koji su u strahu zapazili da je, nakon što pokrene svoju anonimnu mašinu, njegova želja ispunjena, ali istovremeno i smrtonosna: njegovu zvezdu je neko spazio, uhvatili su je gavranovi jer je ušla na njihovu teritoriju.

Pre 1996. nije bilo te uličice, niti problema sa izlaskom. Daleko od grubih zidova od cigle prekrivenih senkama, zahvaljujući vedrini koja je ušla u njegov život usled stabilnosti koju mu je donela veza sa Karolinom, mogao je da živi slobodno kao u vremenima kada su pisci bili poput bogova i pisali s jednim ciljem da uspostave kontakt s mrtvima; nikada nisu čuli da se govori o tržištu, bili su tajanstveni i usamljeni, prepuštali su se atmosferi zanosa, humora i poezije.

Početak februara '98, sa zakašnjenjem saznaje da je u Meksiku 10. januara preminuo Mario Santjago. Huan Viljoro je napisao nekrolog u listu *La Jornada* pod nazivom „Pesnik“, ali u Blanes je informacija stigla kasno, i to štura, bez dodatnih podataka o smrti, i Bolanjo je bio utučen kao nikada do tada, jer je prethodnog leta pisao svom prijatelju, i ispričao mu da je u romanu na kojem je trenutno radio, *Divlji detektivi*, on bio lik po imenu Ulises Lima.

Mario Santjago je ostavio poslednju pesmu (može se pročitati na zidu diskonta pića *La hija de los Apaches*, u koloniji Romita, u meksičkoj prestonici), nekoliko stihova koji, čini nam se prilikom čitanja, predstavljaju komentar na završetak novele *Usamljena zvezda* („Čuvaj se, prijatelju, rekao je na kraju i otišao“) i takođe, na jeziv način, aludira na smrt samog pesnika, Marija, na njegovu iznenadnu i kobnu smrt nakon nesreće: „Šta drugo osim / da znaš da ustaneš posle pada / i da mu se najebeš majke usred ringa / Život je nema tuča / Odlepio sam na F. Z. / Film Huana Orola / Bolje je tako otići / Ne govoreći seme ti tvoje ili daj ovamo još jedan / Sklupčavši se kao fetus / Baš ovako / konačno / & bez povratka.“

„Mario je bio *onaj* pesnik“, rekao je Bolanjo krajem te godine u jednom intervjuu o *Divljim detektivima*. Sasvim izvesno, u svojstvu neospornog barda i gotovo sa licem sveca, bio je pesnik na koga je Bolanjo mislio kada je u prvim redovima „Enrikea Martina“ govorio o osobi koja je mogla sve da podnese. Mario Santjago je bio *onaj* pesnik koji je na vreme naučio da treba ustati posle pada. O tome je reč, odnosno to je pitanje, *that is the question*: nema izlaza u toj uličici, ali to ne umanjuje značaj umeća da ustanemo kada padnemo.

„Ako kažemo da pesnik može sve da podnese, što je isto kao da kažemo da čovek može sve da podnese, a to nije istina: malo je stvari koje čovek može da podnese. Istinski da podnese. Za razliku od njega, pesnik zaista može sve da podnese. S tim uverenjem smo odrasli. Prva izjava je tačna, ali vodi u propast, u ludilo, u smrt.“

„Nazivam *klasicima* one koji književnost još nisu pretvorili u posao“ (Žil Renar, *Dnevnik*). Propast, ludilo i smrt, i velika obmana karakteristična za čitavu mladost, predstavljaju okosnicu *Divljih detektiva*, to je već poznato, ali postoji nešto što mnogi ne znaju: za model središnje strukture knjige Bolanjo je uzeo *Vrata Raja*, delo prilično zaboravljenog poljskog pisca Ježija Andžejevskog, kao i *Dečji krstaški pohod* Marsela Švoba (već adaptiran mnogo godina ranije u Foknerovoj *Svetlosti u avgustu*). Te dve knjige i *Svetlost u avgustu* bile su za Bolanja takoreći biblije; sećam se razgovora o Andžejevskom na *Terrassans*, jednog popo-

dneva u martu '98, nekoliko dana pre mog pedesetog rođendana koji smo proslavili u restoranu *Massana* u Barseloni, kada je bio osujećen njegov pokušaj da pročita nekoliko duhovitih redova koje je napisao za tu priliku: „Pre nego što svane molim za malo tišine jer želim nešto da kažem (...) Moj prijatelj Enrike danas puni šesnaest godina i to je sve. Naime, šesnaest godina u književnosti je velika stvar...“

Od svega o čemu smo razgovarali tog dana na *Terrassans* najzanimljivija je bila tema o „faktoru bekstva iz laviřinta“, tri izlaza ili jednostavne mogućnosti koje su veoma intuitivno naslutile Andrea Kobas i Veronika Gariboto; jedine mogućnosti koje se nude svakom savremenom pesniku; nijedan od njih ako je iole čestit ne može a da se ne pita koju opciju da odabere i da li je neka od njih zadovoljavajuća ili je reč o uličici koja, kao što smo natuknuli, nema izlaz.

Avgusta te 1998. dao mi je, u maniru „pisaca kakvih više nema“, presudne savete, gotovo zapanjujuće, kako da rešim problem u kojem sam se našao tokom pisanja svog novog romana, *Vertikalno putovanje*. Činilo mi se da se u njemu ništa ne dešava, i to sam mu i rekao. Ali on je video upravo suprotno. Misliš da se ništa ne dešava, rekao je začuđeno, ali ovde se mnogo toga dešava, zaista mnogo toga. Ponovila se scena iz podruma u kojem je Alisija Framis izložila svoju *Kuću za sva vremena*. Sve što se tu dešava je odlično, rekao mi je oduševljen mojim vertikalnim portugalskim putovanjem, i nikada me u životu niko nije toliko ohrabrio. Bio je to nezaboravan trenutak, jer mi se činilo da sam odjednom uvideo iz čega se sastoji čovekova mogućnost da pobegne iz situacije u kojoj je zarobljen.

Dana 2. novembra dobio je Nagradu „Eralde“ za svoj iznenađujući – zbog rekordnog vremena u kome je po svoj prilici napisan – roman *Divlji detektivi*, knjigu koja u svakom slučaju nije nastala ni iz čega, kao što su neki mislili, već iz neumoljive mašine anonimnosti: Bolanjo je upotrebio obiman materijal koji je skupljao svih tih godina tokom kojih ga je tišina osnažila.

Dana 6. decembra, ujutro, odselio se iz dotadašnje kuće u Blanesu i sa Karolinom i Leutarom nastanio se u *Carrer Ample* broj 13. Deset dana kasnije imao je u Barseloni promociju *Divljih detektiva*. Prvo je govorio Horhe Edwards, a potom je došao red na mene, i pročitao sam svoj tekst „Bolanjo na distanci“, koji je sadržao niz kratkih teatralnih pokreta, posredstvom kojih sam nasumice prilazio Bolanju i udaljavo se od njega dok sam čitao. Taj tekst je bio intuitivna opomena jer je predvideo putanju kojom će od tada poći naše prijateljstvo. Sećam se da su među prisutnima bili Karolina, Eralde i Lali Gubern, Đina i Peter, Karles Vilćes, Menene Gras, Paula de Parma, Ignasio Martines de Pison, Havijer Serkas. Edwardsu je palo na pamet da kaže da je roman dobar, odličan, mada mora da prizna da ga nije pročitao do kraja, i izazvao je fenomenalan – rekao bih istorijski – gnevni ispad autora. Taj gnevni ispad još uvek odzvanja u mojim ušima, i kada se to desi, zamišljam da mu se pridružuju Prust, Džojls, Švob i Andžejevski, kao da su i oni ljuti zbog tog komentara.

Šta učiniti? Iz tog perioda mi najviše odzvanja u ušima to pitanje koje je i danas aktuelno, a o kome sam detaljno raspravljao sa Robertom onog popodneva na terasi *Terrassans*. „Ako uđe, treba da uđe do grla“, govorila je Selin. Tako je: do grla. I čovek može da vidi da izlazna vrata – pridruživanje; pisanje iz podzemlja; ulazak u industriju i pristajanje na njena pravila – opasno gube draž i širinu. Ličili su na pozamašne prolaze ka spoljnom svetu, ali sve manje tako izgledaju. Ona uličica nema nikakav prozor ka spoljnom svetu, ali uprkos

tome čovek treba da zna da ustane kada padne. Svaki *pesnik* naposljetku provede mnogo vremena u mračnoj ulici, živoj mašini tajanstvene anonimnosti tamo gde je ima. Tamo te napadaju u nameri da te opljačkaju, podvode te, progone te, traže ti upaljač, džepare te, popuše ti, uteraju ti strah u kosti, pucaju u tebe. Nema ničega izvan te ulice, samo uspomena na srećne dane, na dane kada je čovek akumulirao energiju („još uvek sam nem“, pisao je mladi Nabokov, „i tišina mi daje snagu; daleki obrisi budućih dela, u senci moje duše, još uvek su skriveni kao planinski vrhovi u magli pre zore“) uveren da će jedne noći, napokon, moći da uzme reč, reč koju je toliko puta morao da zadrži za sebe, i da kaže da je... dobro, moći će da kaže da je uvek bio Džek Trbosek. Da, tako se počinje. I upravo tako se završava.

Nedavno, na festivalu u Paratu u Brazilu, održao sam oštro predavanje o stanju književnosti u današnjem svetu. Nazvao sam ga „Muzika za nesrećnike“ i između mnogo drugih stvari rekao sam da je zapravo, kada je o književnosti reč, sve završeno, mada i u tome srećom postoje izvesne nijanse, ali je neporecivo, rekao sam, da se proza pretvorila u još jedan proizvod na tržištu: zanimljiv, istaknut, otnesit, poštovan, ali neumitno beznačajan... Ostalo je da se zapitamo, rekao sam, da li bi pisce trebalo samo čitati, a ne i gledati, jer sam oduvek mislio da je upravo u trenutku kada su pisci postali vidljivi sve otišlo u propast.

Narednog dana, brazilska štampa je napisala da treba preispitati sam festival u Parati, gde publika ima priliku da vidi tolike pisce, uključujući i mene. Činilo mi se da me nisu razumeli, a možda je bilo i obratno, možda su me opasno i vrlo pažljivo razumeli, pa je osvetla odgovornih već počela. Uveče sam se zapitao zašto, čemu sve to, čemu to oštro predavanje koje je nudilo moguće izlaze za savremenog pisca koji želi da bude slobodan. Da li sam nešto postigao tim svojim apelom? Samo sam izazvao grč iznenađenja na licu grupe negovanih brazilskih gospođa, a sve je ostalo isto; pri vfdtom sam ostavio utisak – što mi uopšte nije bila namera – tipa koji je sebi komplikovao život bez razloga.

U hotelu, u vreme večere, video sam engleske i američke pisce, svi su bili poznati i putovali su po celom svetu – Frenzen, Makjuan, Kurejši – i uvideo sam da je za njih sve bilo mnogo jednostavnije, bili su posvećeni pripovedanju i nisu gubili vreme na beskorisne buntovne ispade, stare marksističke polemike i sav davnašnji revolucionarni žargon. I povrh svega, bili su bogati, poznati i srećni.

Kada sam to napomenuo jednom brazilskom novinaru, on me je iznenadio rekavši mi da se varam. Ne budi ubeđen da je baš tako, rekao je, jutros sam razgovarao sa Makjuanom i stekao utisak da mu ne cvetaju ruže, rekao mi je da je ponekad nesrećan jer mu nedostaju godine kada ga niko nije poznavao i kada je mogao mirno da piše.

Na trenutak sam ostao nepomičan. Nasmešio sam se. Činilo mi se da sam tamo u Parati upravo načinio još jedan korak ka mogućnosti da jednoga dana, najbezbržinije što mogu, naučim da ustanem kada padnem. I tada sam se neumitno setio Bolanja; mogao sam samo da mu zavidim pri pomisli da je napokon oslobođen takvih gluposti, pesnik zauvek, daleko od muva iz stare mesare u Blanesu. Ni hramovi ni vrtovi. Ni mafije ni mračne uličice. Slobodan, kao veličanstveni trojanski pesnik.

Izvornik: Katalog izložbe *Archivo Bolaño 1977–2003*, Centre de Cultura Contemporània, Barcelona, 2013.

(Sa španskog prevela **Bojana Kovačević Petrović**)